

Витязь вітчизняної аграрної економічної науки

Я вдячний Долі, що уже понад трьох десятиліть маю можливість спілкуватися, а по окремих наукових проблемах і співпрацювати з видатним ученим економістом-аграрником України, широко відомим за її межами, доктором економічних наук, професором, академіком НААН, заслуженим діячем науки і техніки України Володимиром Васильовичем Юрчишином – Людино-Особистістю, якій органічно притаманні високі загальнолюдські, наукові, духовні, гуманістичні та національно-патріотичні чесноти.

Внесок Володимира Васильовича у вітчизняну аграрно-економічну науку важко переоцінити. Тут йдеться не лише й не стільки про великий обсяг надрукованих ним праць (понад 500, у тому числі 16 індивідуальних і колективних монографій), а про їхню неординарну наукову сутність та практичну значущість. Він є вченим новатором, чимало у чому першопрохідником. Сучасна аграрно-економічна наука тісно пов'язана з його іменем і внеском в неї. Більше того, завдяки великому науковому потенціалу, працелюбності, діловим якостям, відданості селу й селянству вчений уже довгі роки знаходиться на гребені розв'язання концептуально важливих проблем аграрного сектору країни та його сільсько-селянської першооснови.

Зокрема, Володимир Васильович вперше на теренах колишнього СРСР наприкінці 80-х років XX століття започаткував дослідження надзвичайно складної, багатоцільової, стратегічно орієнтованої проблеми – реформу-

вання відносин власності у сільському господарстві – розв'язання якої мало не просто першочергову важливість, а велике суспільне, у тому числі державотворче, значення. Спочатку самостійно, а невдовзі спільно з акад. О.М. Онищенком, із використанням узагальнення відповідних напрацювань інших учених у цій науковій сфері й глибокої оцінки стану відносин власності в тодішній колгоспно-радгоспній системі, він обґрунтував необхідність такого реформування відносин власності в колгоспах, за якого зберігалася б їх майнова та земельна цілісність, а колгоспники набували б реальних прав власності на належні їм майнові і земельні частки (паї). Не тільки вперше обґрунтував таку ідею і методику її практичного втілення, а й здійснив її виробничо-експериментальну перевірку та практично втілював у ряді колгоспів різних областей.

На останньому аспекті варто особливо наголосити, оскільки він відображає гармонійність наукових досліджень Володимира Васильовича: тісне органічне поєднання теоретичного доробку з практичним запровадженням його в практику сільськогосподарського виробництва. Це послідовно проявлялося також у подальших творчих пошуках ученого, що може служити зразком якості й ґрунтовності наукових напрацювань, їх відповідності запитам виробництва і відповідальності за науково-прикладну якість.

Зазначені напрацювання академіка В.В. Юрчишина набули якісно нового розвитку з набуттям Україною незалежності й офіційним започаткуванням у 90-х роках трансформаційних перетворень на селі. Вони були покладені в основу паювання майна в колгоспах і радгоспах. Новаторським для цього сегмента наукового пошуку вченого є те, що ним було розроблено модель перетворення колгоспників у своєрідних співвласників не лише майна, а й землі зі збереженням цілісності колективних господарств як суб'єктів великотоварного виробництва.

Це мало особливо важливе значення, оскільки, як показувало вивчення поглядів селян на можливі аграрні перетворення¹, навіть тоді, коли внутрішньогосподарські перетворення супроводжувалися удосконаленням організаційно-виробничої структури колгоспів, створенням на їх основі селянських (фермерських) господарств чітко простежувалося тяжіння селян до збереження великих колективних господарств.

Володимир Васильович безпосередньо втілював свої напрацювання в царині удосконалення відносин власності у Рівненській, Львівській, Івано-Франківській та Донецькій областях. На особливу увагу заслуговують значною мірою наближені до системних аграрні перетворення в Івано-Франківській області, деякі колгоспи якої ще у радянський період за методикою В.В. Юрчишина, з його особистою участю, зберігши земельну і майнову цілісність, видали своїм членам мільйонні суми належних їм майнових паїв, перетворили водночас колгоспи у господарства нового типу – Спілки селян-власників².

Дослідження аграрних перетворень й у цілому аграрної політики стали основним об'єктом наукового пошуку академіка В.В. Юрчишина. Результатом його здобутків у цій сфері стали дві монографії «Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох» (К.: «Наукова думка», 2009. – 366 с.) та «Сучасні аграрні перетворення в Україні» (К.: ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України», 2013. – 422 с.). Фундаментальні за своєю сутністю, вони стали визначним явищем в сучасній аграрно-економічній науці України.

Сповна віддаючи належне багатьом іншим талановитим ученим економістам-аграрникам, які вносять чималий вклад у її розвиток, все ж візьму на себе сміливість сказати, що Володимир Васильович у дослідженні царини аграрної політики й аграрних перетворень вийшов на такий високий рівень наукового пошуку, що ніхто з сучасни-

ків, крім нього, не зміг би так глибоко системно і всебічно дослідити аграрні трансформації в Україні, її позитиви й провали, їх причини і наслідки, сподівання та невтішні реалії.

Непростовною є і залишатиметься істина: щоб передбачити майбутнє будь-якого явища, процесу потрібно ґрунтовно дослідити його генезу в минулому і виокремити сучасні сутнісні форми виявлення. В даному випадку йдеться про значний внесок академіка В.В. Юрчишина в історію розвитку сільського господарства України. Адже, незважаючи на значущість цієї галузі в економіці нашої країни та здавна високе місце, яке воно посідає на світових продовольчих ринках, вітчизняне сільське господарство ще жодного разу не ставало предметом наукового вивчення його історії.

Безумовно, окремі напрацювання в цій царині є, в тому числі, фундаментальне видання Інститутом історії НАН України «Історії селянства України». Проте ці дослідження, не об'єднані єдиним задумом, не дають поки що навіть найзагальнішого наближення до системного історико-економічного бачення вітчизняної сільсько-господарської галузі. У своїй уже згаданій монографії «Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох» Володимир Васильович основну увагу акцентує саме на цьому особливо важливому аспекті історії галузі. Привертаючи при цьому увагу до важливості її дослідження спільними зусиллями істориків та економістів-аграрників. Здійснивши аналіз давніших аграрних реформ на теренах України під девізом «погляд у минуле в інтересах майбутнього», вчений концентрується на дослідженні історико-економічного змісту аграрних реформ на двох зламах політичних епох: у царській Росії – внаслідок більшовицького перевороту (1917 р.) та в СРСР внаслідок його політичного колапсу (1991 р.). Відповідно до цього Володимир Васильович уперше обґрунтовано визначає, що в Україні відбулися дві аграрні революції. Перша з них – похідна від жовтневого перевороту 1917 року, друга – народжена з набуттям Україною незалежності.

У зазначеній монографії академіком В.В. Юрчишином детально проаналізовані

¹ Яким бути селянському господарству? / В.В. Юрчишин // Сільські вісті. – 1990. – 28 берез.

² Юрчишин В.В. Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективні нариси у трьох частинах ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАНУ”. – К., 2013. – 424 с.

аграрна політика й аграрні трансформації радянської доби і становлення пострадянської аграрної політики. Ним аргументовано доведено, що перша аграрна революція з позиції історико-економічного змісту була антинародною і мала для вітчизняного сільського господарства, села й селянства згубний характер. Хоча через сім з лишнім десятиліть сільське господарство підійшло до наступного політичного злам з певним зростанням обсягів сільськогосподарського виробництва, все ж за висловом ученого за визначальними соціально-економічними критеріями – техніко-технологічним рівнем, продуктивністю праці, її оплатою, рівнем життя і праці Україна виявилася на узбіччі прогресивних світових тенденцій.

Глибоко та всебічно оцінює академік В.В. Юрчишин другий політичний злам, зумовлений набуттям Україною суверенності, й відповідну йому другу аграрну революцію як обнадійливу. Вчений вірно зазначає, що становлення пострадянської аграрної політики в Україні відбувалося неоднозначно, складно і важко. Існувала об'єктивна необхідність у невідкладних, всебічно продуманих рішучих діях щодо перегляду всієї сукупності успадкованих від радянських часів сутності, форм та методів державного управління сільським господарством, характеру організаційно-правових, соціальних, виробничих й інших відносин. У результаті мала бути сформована вітчизняна модель пострадянського розвитку сільського господарства і АПК в цілому, визначальними в якій повинні стати докорінна зміна відносин власності та виробничих відносин у бік відкриття простору для приватної власності й створення на базі колишніх колгоспів і радгоспів підприємств ринково-підприємницького типу. В цьому векторі й здійснювалася аграрна та земельна реформи України, проте результати їх, через низку суб'єктивних і об'єктивних причин, невтішні.

Академік В.В. Юрчишин глибоко аналізує такі причини й робить один із ключових узагальнених висновків, з яким не можна не погоджуватися. Визначальною він вважає функціонування в усі пострадянські роки сільського господарства без відповідних базових нормативно-правових актів, передусім законодавчого статусу. Вчений справедливо

наголошує, що й досі в країні не має ні офіційної на найвищому рівні схваленої аграрної політики, ні закону про сільське господарство. По суті, не було прийнято жодного базового нормативно-правового акта з питань аграрної та земельної політики. При цьому не можна не погодитись із думкою вченого, що проблема загрозливо ускладнюється недооцінкою визначального місця в державній аграрній політиці селянського питання, посиленням деградації людського капіталу, вимиранням і відмиранням сільських поселень та втратою внаслідок цього властивих їм історичної пам'яті, духовності, народної культури. Тому Володимир Васильович переконливо доводить, що подальша аграрна політика має підпорядковуватися, крім усього іншого, збереженню села, селянства й усього іншого сільського соціуму.

Визначним науковим суспільно-значущим здобутком академіка В.В. Юрчишина є обґрунтована ним необхідність розглядати в нерозривній єдності не лише аграрну і земельну реформи, а й соціальні реформи як суспільно-соціально-економічну цілісність. На переконання вченого, з яким важко не погодитися, першість у такій цілісності повинна належати соціальним реформам. Мається на увазі, що аграрні трансформації в усіх формах проведення виправдовують своє призначення лише тоді, коли вони своєю сутністю, механізмами проведення і, нарешті, соціально-економічною результативністю повномасштабно забезпечують задоволення інтересів та потреб селянина.

Проте нехтування соціальними реформами як у радянську епоху, так, на жаль, і в сучасну пострадянську стало також важливою причиною руйнації аграрного виробництва, особливо у 90-ті роки, й що надто загрозливо – чинником соціальної деградації, вимирання і відмирання села. Лише останніми роками відносно менша частина агроформувань стали виконувати тією чи іншою мірою соціальні функції, завдяки чому сільські поселення в цих умовах нерідко стають забезпечувальними центрами розвитку кожної такої сільської території та її визначального соціального осередку – місцевої громади. Проте в переважній більшості соціальна відповідальність агробізнесу відсутня, нато-

мість простежується, за висловом ученого, послідовна асоціальність сільсько-селянського буття.

Академік В.В. Юрчишин – учений масштабного наукового діапазону. В своїх наукових працях він досліджує не лише аграрну політику і пов'язані з нею аграрні перетворення, але й інші актуальні проблеми, які недостатньо вивчені та розроблені вітчизняною наукою. Одне із чільних місць серед таких проблем займає соціоекономіка.

Академік В.В. Юрчишин як Людина-Особистість наділений, про що уже йшлося, багатьма чеснотами. Серед них на особливу увагу заслуговує його наукова принциповість і громадянська мужність. Далеко не кожен учений візьме на себе сміливість звертатися до перших осіб держави з критичними оцінками стану галузі й рішень, що приймаються на рівні вищих органів влади стосовно аграрних трансформацій у країні. Показовими в цьому контексті були ініційовані та підготовлені ним до видання дві публікації колективів учених. Так, у газеті «Сільські вісті» (1997. – 4 квіт. – № 41) вийшла стаття під промовистою назвою: «Загроза селу – загроза державі». Вона являла собою звернення до Президента України Л.Д. Кучми, Голови Верховної Ради України О.О. Мороза, Прем'єр-міністра України П.І. Лазаренка, в якому наголошувалося на відсутності системного підходу до подолання аграрної кризи й необхідності вжиття невідкладних заходів для цього та на потребі зміщення акценту переважно з проблем макроекономічної політики на проблеми мікроекономіки. Водночас акцентувалася увага на основних питаннях, які вимагали термінового вирішення, і на механізмах, що сприяли б цьому. Показово, що в даній публікації Володимир Васильович серед значущих стратегічних питань на перше місце вже тоді ставив опрацювання офіційної аграрної політики, зазначаючи, що саме відсутність останньої стала однією з основних причин на той час надмірних ускладнень в агропродовольчому секторі економіки.

Не менш промовистою була також стаття «Велика шкода», опублікована в газеті «Голос України» (2000. – 22 січ. – №12) як реакція науковців на статтю одного з відомих учених, який посідав на той час одне з най-

вищих у країні місць в ієрархії управління сільським господарством та проведення реформ, і тому був безпосередньо причетний до вироблення й прийняття рішень щодо питань з аграрних трансформацій. Вона була опублікована ним в офіційному органі Кабінету Міністрів України – газеті «Урядовий кур'єр» (1999 р.) та мала підстави розглядатись офіційною позицією влади. Ключове питання цієї статті – обґрунтування її автором необхідності розвитку в Україні *дрібнотоварного виробництва* на противагу великотоварному, а також виправдання деіндустріалізації сільського господарства, яка набувала на той час дедалі загрозливіших масштабів. Ці положення були піддані гострій колективній критиці групою науковців у газеті Верховної Ради України „Голос України” (22 січ. 2000 р.). У ній обґрунтовувалася шкідливість пропонованого високопосадовцем шляху розвитку сільського господарства на засадах парцеляції, акцентувалась увага на розвитку сільського господарства, а, отже, й реформ, та засадах багатокладності в аграрній сфері за провідної ролі в ній середніх і великих аграрних формувань, покликаних та спроможних розвиватися на новітній техніко-технологічній базі.

У тій політичній ситуації, що склалася в державі, такі виступи вимагали не лише ґрунтовної аргументації критичних положень і всебічної соціально-економічної оцінки трансформаційних процесів, а й наукової принциповості та громадянської мужності, що й проводилося за ініціювання В.В. Юрчишина таких публікацій.

Наукова принциповість і висока громадянська позиція академіка яскраво проявляється також в його діяльності як дійсного члена Національної академії аграрних наук України і як члена вчених рад по захисту дисертацій. Володимир Васильович є одним із найактивніших членів Відділення аграрної економіки і продовольства Національної академії аграрних наук України. На зборах відділення він часто бере участь у гострих дискусіях з найважливіших актуальних питань аграрної й земельної реформи, завдяки чому істотно підвищується результативність роботи відділення. Більше того, вчений нерідко виступає на загальних зборах Академії з концептуально важливих проблем аграрної

політики, в яких порушуються найважливіші питання аграрних трансформацій, піддаючи при цьому гострій критиці, за присутності на зборах високопосадовців, ті прорахунки у формуванні сучасних аграрних відносин, які допускає влада.

Володимир Васильович – один із тих небагатьох дійсних учених Академії, які є її фундаторами. Тому його думка про стан справ в Академії є особливо важливою. У виступах на загальних зборах із цих питань він займає чітку принципову громадянську позицію стосовно тих негараздів, які мають місце в її роботі як через причини внутрішнього характеру – прорахунки керівництва Академії, так і через зовнішні чинники – диктат керівництва Міністерства аграрної політики та продовольства й Комітету з питань аграрної політики і земельних відносин Верховної Ради України, який особливо гостро проявлявся за часів президенства В. Януковича. І саме завдяки такій позиції Володимира Васильовича багато членів Академії вважають її науковою та громадянською совістю.

Висока наукова ерудиція академіка, диверсифікованість його знань із проблем аграрної економіки й наукова принциповість і людяність чітко простежуються в його виступах на засіданнях Вчених рад із захисту дисертацій. Багато років ми з Володимиром Васильовичем були членами такої ради в ННЦ «Інститут аграрної економіки» й тому маю всі підстави стверджувати, що для вченого завжди було характерним глибоке розуміння сутності проблем, що виносилися на захист, чітке формулювання ним запитань до здобувачів і глибокі за змістом виступи в процесі обговорення дисертації. У них простежувалася й вимогливість, і доброзичливість, також щиро побажання здобувачам удосконалювати досліджувану ними проблематику за пропонованими напрямками, виокремлення яких є непростим завданням та під силу лише людям із потужним інтелектом.

Про людяність Володимира Васильовича, його гострий розум і глибоке наукове мислення доводить така, на перший погляд, не особливо промовиста ситуація. У 1983 році через завершення каденції Вченої Ради КІНГУ мій аспірант В.Т. Іванченко був ви-

мушений захищати кандидатську дисертацію в Харківському національному аграрному університеті імені В. Докучаєва. За півтори доби до захисту стало відомо, що захворів, на жаль, перший опонент та постала необхідність термінової його заміни. Це було не простим завданням, бо на той час докторів економічних наук за профілем дисертацій було мало. З проханням про таку заміну звернулися до Володимира Васильовича. Він без жодних вагань дав згоду і лише за добу до захисту через обставини, що склалися, вчений одержав дисертацію для рецензування. Зазначу, що дисертація була досить складною за змістом та набором методів і прийомів дослідження. Зрозуміло, що були певні сумніви, чи встигне Володимир Васильович детально ознайомитися з дисертацією за такий короткий проміжок часу й написати відгук у повній відповідності до вимог ВАКУ. Як з'ясувалося на захисті, виступ Володимира Васильовича як офіційного опонента був взірцевий. Я був просто вражений, наскільки глибоко академік вникнув у сутність дисертації, виокремив її головні та суттєві здобутки, новизну і водночас вказав на притаманні роботі дискусійні положення й недоліки. Безумовно, вчинити так чисто по-людськи міг лише Вчений-Особистість, особливо з урахуванням того факту, що тоді у Володимира Васильовича був найважчий період у житті.

Наостанок вважаю за необхідне наголосити на такому. Володимир Васильович визначив для себе три святині – сім'я, село та Україна. Весь його життєвий шлях є свідченням служіння обраним святиням. Він зберігає світлу пам'ять про своїх батьків, дбає про родину, щиро любить Україну, вболіває за її долю, і в нинішні часи лихоліття – воєнної агресії Росії – надає посильну допомогу Збройним силам України. Абсолютна більшість праць ученого, особливо за останні два десятиліття, пронизані любов'ю до села й селянства, турботою про їхню долю та за їхнє майбутнє. І в цьому сенсі Володимир Васильович асоціюється як своєрідний оберіг селянського роду, виявом якого є промовисті назви його наукових статей: «Слово на захист годувальника», «Село не винне», «Поклонімося годувальнику», «Селянин – не люмпен», «Держава не вижи-

ве без селянина», «Селянин має стати господарем», «Спасіння України в оновленому селі», «Селянська доля» й інші. І не випадково дві останні монографії, про які вже йшлося, академік присвячує селу та селянам. Глибоким змістом наповнена посвята у монографії «Сучасні аграрні перетворення в Україні» «Історично-селянському Роду України, Фундатору і Оберегу соціогенетичного коду вітчизняної нації».

Володимир Васильович завжди був та залишається для мене взірцем Особистості-Людини, Особистості-Науковця й Особистості-Вчителя. Так, саме вчителя, хоча Володимир Васильович в буквальному розу-

мінні не був моїм учителем – ні у вузі, ні в аспірантурі, ні в докторантурі. Але я вчився у нього наукової порядності та принциповості, людяності, громадянської сміливості й гуманності. Я гордий тим, що Володимир Васильович – мій земляк родом із Шаргородщини. Тож бажаю, дорогий Земляче, міцного здоров'я на довгі літа. Щоб і надалі Бог дарував Вам життєву силу, енергію, наснагу в науково-творчій діяльності. Ваш науковий потенціал – невичерпний, а наукова спільнота, виробничники, студентська молодь очікують від Вас нових звершень на теренах аграрно-економічної науки.

В.Г. АНДРІЙЧУК, доктор економічних наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України

*

Завжди на передових рубежах економічної науки

У другій половині ХХ століття в Україні сформувалася плеяда визначних лідерів аграрної економічної науки – докторів економічних наук, академіків Української (нині Національної) академії аграрних наук (НААН). Ці дослідники стали очільниками наукового забезпечення розвитку ключових напрямів аграрної економіки й аграрних реформ.

Серед таких дослідників однією з ключових є постать авторитетного вченого в галузі аграрної економіки – Володимира Васильовича Юрчишина, який народився у 1925 році в с. Заячівка Шаргородського району Вінницької області. З дитячих років пізнав умови сільського життя, колективізацію, коли рідні, односельці, інтелігенція піддавалися репресіям. На його очах відбувалися об-

тяжливі для селян втручання державних і політичних служб у господарську діяльність та їхнє життя. Ці події визначили подальший його шлях в житті й науці. Особиста причетність до долі українського села дає змогу реально сприймати ті зміни, яких зазнало українське село.

Після закінчення плодоовочевого факультету Уманського сільськогосподарського інституту працював викладачем Кам'янець-Подільської середньої сільськогосподарської школи з підготовки керівників сільськогосподарських підприємств. Наступні 22 роки його життя і роботи були пов'язані з Українською сільськогосподарською академією (нині Національний університет біоресурсів і природокористування). Тут він закінчив аспірантуру при кафедрі організації сільського господарства, працював асистентом, доцентом, завідувачем кафедр, професором, проректором з наукової роботи і ректором. Обіймав посаду ректора упродовж 1968-1976 років. Свої наукові дослідження починав з економіки плодоовочівництва. На цей предмет захистив докторську дисертацію.

Моє перше знайомство з Володимиром Васильовичем відбулося за незвичних обставин. Я, як секретар партійної організації